

Hetényi József–Százdi Antal

A Jesness-teszt gyermekvédelmi alkalmazása

Az eredményes korrekció és a súlyosabb deviancia megelőzése érdekében korai szakaszban kellene felismerni az ártalmat és fejleszteni a személyiséget. Megfelelő szűrőeljárást kellene alkalmazni. Erre a feladatra az USA-ban kifejlesztett Jesness-teszt alkalmasnak tűnik.

Fogalmi áttekintés

Gyermekvédelem

A gyermekvédelem olyan állami, társadalmi tevékenység, amely a veszélyeztetett és emiatt fokozott segítségre szoruló gyermekek körülményeinek rendezését, személyiségfejlesztését vállalja, s mindenekelőtt a veszélyeztető okok kialakulásának megelőzésére törekszik. Célja, hogy jogi, szociális, egészségügyi, pedagógiai, pszichológiai eszközökkel megteremtse a gyermekek kiegyensúlyozott személyiségfejlődéséhez szükséges feltételeket. A gyermekvédelemnek elsősorban a megelőzést és a hatékony terápiát, a reedukációt kell biztosítania. A prevenció állami, önkormányzati alapfeladat, ami csak akkor lehet hatékony, ha azt a különböző önszerveződő civil szervezetek, karitatív közösségek is támogatják, mivel a tapasztalatok szerint csak a széles társadalmi támogatottságot élvező gyermekvédelem működik eredményesen.

Veszélyeztetettség

A veszélyeztetettség megállapítására sokféle elméleti módszer és a gyakorlatban alkalmazható eljárás született. Az elmúlt években kialakult egy kategóriarendszer, melyet a nevelő-oktató intézmények is alkalmaznak a veszélyeztetett gyermeket nyilvántartó kartonok vezetésekor. Eszerint veszélyeztetetté válhat a gyermek környezeti okból (a család, a barátok, a közvetlen társas kapcsolatok által kiváltott aszocialitás), a személyiségben rejlő okból (kisebb-nagyobb mértékű idegrendszeri sérülésekre visszavezethető tanulási, magatartási zavarok), anyagi okból (az elvárható színvonalú nevelési, gondozási feltételeket a család önhibájából vagy önhibáján kívüli körülmények miatt nem tudja biztosítani), egészségügyi okból (krónikus betegség miatt). A veszélyeztető okok halmozottan is jelentkezhetnek. Egy felmérés a vizsgált populáció több mint 10 százalékát találta halmozottan veszélyeztetettnek.¹

A veszélyeztetettség három kategóriára bontása – a kiskorú fizikai, egészségi fejlődésének, társadalmi integrációjának, és moralitásának veszélyeztetése – is megtalálható a szakirodalomban.²

¹ Százdi Antal: *Iskolai gyermekvédelem Csepelen.* = Budapesti Nevelő, 1992/4. sz.

² Kerecsi Klára: *Veszélyeztetett gyermek a családban.* Kandidátusi értekezés tézisei 1992.

Az utóbbi években kitüntetett szerepet kap a preventív gyermekvédelmi gyakorlatban a különböző személyiséganomáliák, részképesség-fejlődési zavarok, elsősorban pedagógiai eszközökkel történő korrekciója, ami azért fontos, mert a gyermek személyiségállapotának korai rendezésével megelőzhető a súlyosabb deviancia kialakulása.

Több településen speciális tematikával működő, kis létszámú csoportok indulnak a szociális hátrányokkal terhelt, tanulási gondokkal, magatartászavarokkal, olvasási, írási nehézségekkel küzdő vagy autisztikus jegyeket mutató gyermekek speciális fejlesztésére. Ez a pedagógiai gyakorlatban bekövetkezett szemléletváltozás mellett a plurálissá vált oktatásügynek is köszönhető. A rendszerváltást követő oktatási jogalkotás lehetővé tette, hogy a speciális pedagógiai szükségleteket mutató (sérült vagy kimagaslóan tehetséges) gyermekek nevelésére is speciális intézmények szerveződjenek, alapítványi formában vagy önkormányzati, állami fenntartással. Fontos feladatot vállalnak magukra ezek az intézmények elsősorban az elsajátítási gondokkal, magatartászavarokkal jellemezhető gyermekek nevelésével, hiszen jelentős terhet vesznek le a reguláris iskolákról azzal, hogy mentesítik a nagy létszámú közösségeket azoktól a tanulóktól, akiknek szakszerű személyiségfejlesztését, tanulmányi előrehaladását a hagyományos osztálykeretekben szinte lehetetlen biztosítani. A speciális szervezésű osztályok, iskolák az erre a feladatra felkészített szakemberekkel karöltve megfelelő korrekciót, fejlődési lehetőséget biztosíthatnak azoknak az organikusan sérült gyermekeknek is, akiknek fejlesztése másképpen nem lenne megoldható. Ez igen nagy segítséget jelent, hiszen azok a gyermekek, akik a különböző részképességek területén fejlődési zavart mutatnak, külön gondoskodást igényelnek.

A magzatként, szülés közben, illetve újszülöttként elszenvedett sérülések enyhe agyi sérüléssel járó kórképhez, úgynevezett pszichoorganikus szindrómához (POS-hez vagy régi keletű nevén MCD-hez – minimális cerebrális diszfunkcióhoz –, vagyis minimális agyi sérüléshez) vezethetnek, ami az idegsejtek kapcsolatrendszerének zavarában, működésének hiányosságaiiban jut kifejezésre. Később ezek a gyermekek az iskolában alulteljesítenek, noha értelmük ép, idegrendszerük azonban kevésbé terhelhető, fáradékonyak, haladási ütemük lassúbb, dekoncentráltak, csoporthelyzetben gyengén teljesítenek. Idegrendszeri sérüléseikből fakadó együttműködési nehézségeik, iskolai kudarcaik miatt egyre inkább eltávolodnak a közösségtől. Értelmeseik és szeretnének ők is becsült tagjai lenni a közösségnek, magatartásuk mégis mind több gondot okoz. Görcsösen töreksznek arra, hogy megfeleljenek az elvárásoknak, kompenzálják, központi szerepre vágnak, csapódnak a hangadókhöz, de másságuk miatt helyzetük a közösségben egyre tarthatatlanabbá válik. A napi feladatteljesítésnél igyekeznek fenntartani a látszatot, de a megfelelés kényszere miatt szoronganak és neurotizálódnak.

Ezek a gyermekek speciális pedagógiai és kiegészítő pszichológiai terápiát igényelnek. Kis létszámú osztályokat kell számukra biztosítani, ahol a terápia kiterjed az esetleges beszédhibák javítására, a vizuomotoros koordináció és a vizuális percepció korrigálására, a ritmusérzék fejlesztésére. Egyértelmű és szabályozott napi ritmust, nevelési eljárást kell számukra biztosítani, amely tanulás-pszichológiai és magatartásjavítási eljárásokat is tartalmaz, amivel elősegíthető

önirányítási képességük fejlődése. Szorongásuk oldására hatékony lehet az autogén tréning.³

A pszichoorganikus szindrómás gyermekek korai és szakszerű fejlesztése tehát rendkívül fontos, mert ezáltal nagy valószínűséggel előzhető meg a súlyosabb, később már kevésbé vagy egyáltalán nem korrigálható személyiségzavarok kialakulása, és mindenekelőtt a jövőbeni deviáns karrier lehetősége. A deviancia felé sodródó fiatalok elsősorban a korai, organikus idegrendszeri sérülést szenvedettek köréből kerülnek ki. A későbbi devianciák kialakulása tehát nagy valószínűséggel sokszor pedagógiai eszközökkel is megelőzhető lenne, ha időben alkalmaznánk megfelelő módszereket az óvodai és az iskolai nevelőmunkában.

Deviancia

Deviánsnak minősítjük az adott társadalom normáitól, a szociális környezet által elfogadott viselkedésmódmáktól eltérő magatartást, életvitelt. A szűken értelmezett deviancia körébe a súlyos személyiségzavarokon alapuló alkoholizmus, az öngyilkosság, a bűnözés (antiszocialitás), a drogabúzus sorolható.

A személyiségzavarok oka az a közvetlen élményfeldolgozó mechanizmus, amely a környezetből érkező stimulusokra reagál. Ugyanis a környezeti ártalmak nem minden esetben okoznak károsodást a személyiségben. Az énvédő mechanizmusoknak nagy szerepük van az ártalmak hártásában. Ez fordítva is igaz: nem minden esetben van kiváltó ok a környezetben (legalábbis nem mutatható ki) és a gyermek mégis deviáns lesz.

A diffúz panaszok (szélsőséges reakciók, infantilizmus, éretlenség), a vesztélyezetettség (csökkent energiák, rossz frusztrációs tolerancia, csökkent elaborációs és szublimációs képesség, támadó és menekülő reakciók), a deviancia (értékorientációs zavar, menekülési reakciók: csövezés, alkohol, drog; támadás a környezettel szemben: kriminalitás, támadás önmaga ellen: öngyilkosság) személyiséganomáliára utalnak.⁴

A deviancia kialakulásáért mindenekelőtt a hibás szocializáció tehető felelősé, hiszen „a viselkedést belülről irányító pszichológiai diszpozíciók és a környezeti feltételek folyamatos kölcsönhatásban állnak egymással”.⁵ Minden esetben meghatározók azok a nevelési módszerek, amelyeket a normaátadás, a szocializálás folyamatában alkalmaznak a szülők, a közvetlen felnőtt környezet. De fontos szerepe van a szocializáció eredményességében a gyermek személyiségének is, amellyel ellensúlyozhatja a kedvezőtlen környezeti hatásokat. *Ilyés Sándor* a gyermekkori szocializációs zavar három szakaszát különíti el:

1. A biológiai fejlődés, a pszichológiai diszpozíciók és a környezeti feltételek kedvezőtlen összetalálkozása olyan új tulajdonságokat, pszichológiai diszpozíciókat hoz létre, amelyek később megnehezítik a gyermek beilleszkedését.
2. A kedvezőtlen diszpozíciók hatása már megnyilvánul a viselkedésben és beilleszkedés nehézséget hoz létre. A szocializációs zavar nyíltá válik, az egyén szembekerül környezetével vagy önmagával.

³ *Fredi Ehrat-Felix Mattmüller-Frick*: A nehezen kezelhető gyermek (POS). Gondolat Kiadó, Bp., 1991.

⁴ *Ilyés Sándor* (szerk.): *Vesztélyezetettség és iskola*. Tankönyvkiadó, Bp., 1988.

⁵ *Ilyés Sándor*: Szocializáció és deviancia. In: *Tanulmányok a társadalmi beilleszkedési zavarokról*. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1988.

3. Az egyén beilleszkedési nehézségeivel szembesülő környezetben közösségi védekező, korrigáló folyamatok indulnak meg.

A három szakasz a korrakció lehetőségére is utal. A leghatékonyabban az első szakaszban lehet módosító szándékkal beavatkozni. Ebben az időszakban azonban még rejtett, nehezen felismerhető a személyiségsérülés. Az eredményes korrakció és a súlyosabb deviancia kialakulásának megelőzése érdekében a három szindrómát (kedvezőtlen testi állapot; már kialakult kedvezőtlen belső diszpozíciók; kedvezőtlen családi, környezeti feltételek) tartalmazó korai szakaszban kellene felismerni az ártalmat és korrigálni, fejleszteni a személyiséget. Itt kellene olyan prevenciósszerű szűrőeljárást alkalmazni, amely valószínűsítene a deviáns karrier lehetőségét.

A hazai kutatások és a külföldi tapasztalatok szerint erre a feladatra az USA-ban 1976-ban kifejlesztett *Jesness-teszt* alkalmasnak tűnik.⁶

A teszt

A Jesness-teszt személyiség kérdőívet egy bűnözőkkel végzett kutatási program keretében fejlesztették ki, és 8–18 év közötti bűnözők vagy kiegyensúlyozatlan személyek vizsgálatára alkalmazzák.⁷ Lehetővé teszi személyiségtypusok azonosítását; alkalmas a szociális- és személyiségproblémák előrejelzésére. Intenzív nevelési program végrehajtásakor már rövid időtartam esetén is jelzi a vizsgált személy magatartásában várhatóan bekövetkező változásokat.⁸

A teszt 155 kérdésből és a következő tízfokú skálából áll:

1. Rossz társadalmi alkalmazkodás (SM, ezen belül: SM1, SMX)

Olyan viselkedésgyűttest jelez, amely a nem megfelelő vagy zavart szocializáció következményeként alakul ki. A bűnözők átlagpontszáma minden életkorban magasabb az SM-skálán, mint a nem bűnözőké.

2. Értékorientáció (VO)

Azt a tendenciát fejezi ki, hogy az egyén milyen mértékben azonosul olyan viselkedésformákkal és attitűdökkel, amelyek a periférián élő társadalmi réteghez tartozó személyekre jellemzők. A magas érték nonkonformizmust, szabálysértő viselkedést, felelősséghiányt, a felnőttéttől való elidegenedést jelez.

3. Éretlenség (Imm)

Azt méri, hogy az életkorra jellemző, elvárt attitűdökben milyen lemaradás tapasztalható. Az éretlen személyek naivak saját és mások motivációjának értékelésében, hajlamosak elfojtani problémáikat, nincs készségük a belátásra.

4. Autizmus (Au)

A skálán magas pontszámot elért személy elégedettséggel tekint magára. Ugyanakkor nyugtalan, mert érzi, hogy valami nincs rendben a gondolkodásában. Kedveli az egyedülletet, félénk. Gondolkodását túlságosan a személyes szükségletei és vágyai irányítják. Személyiségzavarra is utalhat. A bűnözők magas pontértéket érnek el.

5. Elidegenedés (AI)

⁶ Hetényi József: A Jesness-teszt hazai alkalmazásának lehetősége a fiatalok körében. Főiskolai Figyelő 1993/3–4. sz. Rendőrtisztí Főiskola.

⁷ Jesness, C. F.: The Jesness Inventory. Consulting Psychological Press, Kalifornia.

⁸ Münnich Iván-Tóth Lilla: A Jesness-kérdőív. In: Mérei Ferenc-Szakács Ferenc (szerk.): Pszichodiagnosztikai Vademecum, ELTE. Jegyzet. Tankönyvkiadó, Bp., I. rész. 1988, II. rész. 1991.

A bizalmatlanság meglétére utal másokkal, különösen a tekintélyszemélyekkel szemben. A magas pontszámú személy szkeptikus és kritikus, a tekintélyben zsarnokságot lát. A bűnözők rendszerint lázadók és bizalmatlanok a tekintélyekkel szemben, emiatt átlaguk magas. A bűnözők között a nemekre jellemző különbség nem tapasztalható.

6. *Manifeszt agresszió (MA)*

A magas pontszámú személy számára kényelmetlen a düh és a rosszindulat érzésének tudata. A skálán adott magas pontérték nem hozható közvetlen összefüggésbe az agresszióval. Aki ugyanis nagymértékben szorong saját negatív érzései miatt, túlszabályozott viselkedéssel, konformitással leplezi azt. A *Ma* egyszerűen a kellemetlen érzések észlelését jelenti, különösen a düh és a kínos aggodás átélését. A bűnözők pontszáma minden életkorban magas, a fiúk valamivel magasabb, mint a lányoké.

7. *Visszahúzóds (Wd)*

A skála a másoktól való izoláció mértékét jelzi. A magas érték lehangoltságot, elégedetlenséget jelez. A skála sok tétele visszahúzódsra, depresszióra, esetenként pszichózisra, személyiségzavarra utal. A bűnözők átlagértéke mindkét nemnél magas.

8. *Szociális szorongás (SA)*

Az emberekkel való kapcsolattartás során átélt diszkonform érzésre utal. A magas pontszámúak beismerik nyugtalanságukat, féltékenységüket, és úgy vélekednek magukról, hogy túlságosan érzékenyek a kritikára és gyávák. A bűnözők és a nem bűnözők értékei között nincs számottevő különbség. A lányok nagyobb szociális érzékenységgel jellemezhetők és féltékenyebbek, mint a fiúk, így *SA*-szintjük magasabb.

9. *Elfojtás (Rep)*

A magas pontszámú személy nem ismeri el, hibásan nevezi meg, vagy nincs tudatában negatív érzéseinek; általában kritikátlan önmagával és másokkal szemben. A magas pontszám inkább a tudattalan elhárítások, mint a tudatos hazugságok mutatója. A bűnözők elfojtásos mechanizmusuk miatt mindkét nemnél magas értéket érnek el.

10. *Visszautasítás (Den)*

A magas pontértékűek szüleiket hibamentesnek észlelik, velük kapcsolatos konfliktusaikat nem ismerik el. Ez az egyetlen skála, ahol a nem bűnözők adnak magasabb értékeket. A mérsékelt magas pontszám jó emocionális alkalmazkodást és optimizmust jelez. A nagyon alacsony pontérték énerőhiányra utal.

A teszt itemanalízisének és informativitásának előzetes vizsgálatát 732 személy adatai alapján *Vargha András* végezte el.

A teszt diszkriminanciaanalízise azt mutatta, hogy a 155 tétel igen jól el tudja különíteni a bűnözésre hajlamos egyéneket a nem bűnöző személyiségektől.

„Alkalmos vizsgálati módszerek tűnik minden olyan esetben, amikor a cél a deviáns, antiszociális értékeket, attitűdöket hordozó személyek kiszűrése, illetve az antiszociális pontos típusának meghatározása.”⁹

A teszt további finomítás után használható iskolai mentálhigiénés vizsgálatra, erőszakos és nem erőszakos bűnözői irányultság azonosítására, az antiszociális értékrendűek kiszűrése.

⁹ *Vargha András*: A Jesness bűnözői személyiség kérdőív tételelemzése és informativitásának vizsgálata 1993. (Kézirat)

Vargha megállapítása szerint a skálák többsége elérte a belső egységességet mérő Cronbach-alfa együtttható kívánatosnak tartott 0,70-es szintjét. A *Imm* és *SMI* alfaértéke alacsony (0,40), a *WD*, *SA* és *Rep* közepes szintű (0,55-0,60) volt. A teszt magyar fordítása ígéretesnek mutatkozott, de pszichometriai javításra szorult. A teszt belső egységességének javítása érdekében a skálával negatívan korreláló tételeket Vargha András átfordította, a skálával nem szignifikánsan korrelálókat pedig elhagyta. A javítás után a legalacsonyabb értékű a *Rep* maradt (0,56), a skála többi alfaértéke 0,75 fölötti lett. A javítás után tehát a skálák túlnyomó többsége egyazon személyiségvonás, vagyis a rossz társadalmi alkalmazkodás megbízható kifejezőjévé, továbbá magas koegzisztenciájúvá, reábilissá vált. A teszttételek kiválóan alkalmasak lettek különböző értékrendű személyek azonosítására, elkülönítésére.

A skálák nyerspontértékei transzformálva vannak $T = 50 + 10(Xi - M) / s$ képlet alapján, ahol Xi a nyerspontérték, az M és az S a standardizálásban használt normatív minta átlaga és szórása. A T -skálák elméleti átlaga mindig 50, a szórásuk pedig 10. A standard pontértékek egyik előnye, hogy a megközelítőleg azonos normális eloszlás alapján meg tudjuk becsülni, milyen mértékben szokatlan egy kiugró skálaérték. Másik előnye, hogy a skálát azonos léptékűre transzformálja át, és ezáltal azokat egymáshoz viszonyíthatóvá teszi. Így lehetővé válik, hogy a skálamintázat alapján elkülöníthessük a normális, a bűnözői karakterű és a személyiségzavart mutató személyeket.

Normál övezetnek a $T = 40-60$ közötti zónát (átlag, $+ - 1$ szórás) tekintjük. A 60 fölötti értékek már jelzik, hogy a személy értékfüzete, normatartása eltér a társadalmilag elfogadottól, társadalmi beilleszkedése nehezített, a személy deviáns, illetve deviánsná válhat. A 70-es T -érték felett a vizsgálati személy már hajlamos a bűnözői magatartásra.

A teszt felvétele Csepelen

Csepel a főváros egyik, hagyományosan munkáskerületnek nevezett külső települése. A rendszerváltás alaposan megváltoztatta a városrészt. A néhány évvel ezelőttig mintegy harmincezer embert foglalkoztató gyárból több önálló vállalkozás lett, a dolgozók létszáma a tizedére esett vissza, megnőtt a munkanélküliek száma.

Ez a jelenség sok családban alapjaiban rendítette meg a szociális biztonságot. Már a rendszerváltás előtt is számottevő volt az anyagilag veszélyeztetett gyermekek száma. 1985-ben veszélyeztetettként nyilvántartottak esetében arányuk a nevelési-oktatási intézményekben 30%, a gyámhatóságon 44% volt. 1991-re ez az arány mindkét esetben közel 70%-ra emelkedett. A hirtelen bekövetkező és egyre súlyosabb anyagi nehézségek – elsősorban a szociokulturálisan hátrányos helyzetűek esetében – megrendíthetik a család belső kohézióját, ami a közvetlen veszélyforrás előfordulása mellett egyéb, a gyermek személyiségét is veszélyeztető tényezők kialakulását segíti elő.

A Jesness-teszt a hatékony prevenció eszköze, alkalmazásának fontossága éppen abban rejlik, hogy nagy valószínűséggel előre jelzi a későbbi deviáns viselkedést, és módot ad arra, hogy megfelelő személyiségdiagnózissal pontosíthassuk a veszélyforrást, feltérképezhessük a személyiséget, és annak alapján kidolgozhassuk a szükséges terápiát. A vizsgálat hipotézise is erre épült. Feltételeztük, hogy a teszt megfelelő információt ad az iskolai gyermekvédelmi munkához, az aktuális nevelési feladatok meghatározásához.

A tesztet 1031 csepeli általános iskolás gyermekkel vettük fel, sorsolással kiválasztott osztályokban. Közülük 202-en dokumentálhatóan összeütközésbe kerültek már törvénnyel lopás, erőszakos cselekmények, garázdaság miatt. Nagyobb hányaduk – 141 fő – túlkorosok részére szervezett általános iskolai tagozat tanulója. Ez a több mint kétszáz tanuló alkotta azt a populációt, amelynél hipotézisünk szerint a tesztnek magas értékeket kell mutatnia. A másik vizsgálati csoportot azok a tanulók alkották, akik nem követtek el semmiféle bűncselekményt, szabálysértést, iskolai és/vagy otthoni rendbontást.

1. táblázat

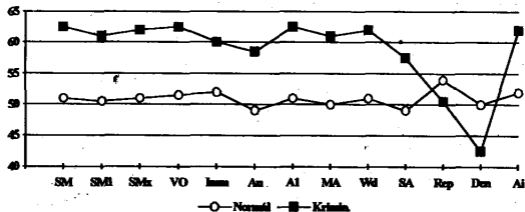
életkor	fő
11	89
12	238
13	170
14	204
15	166
16	84
17	58
18	17
19	2
20	3
összes	1031

A teljes mintában: 573 fiú és 458 lány szerepel. Életkorátlaguk: 12,7.

A tanárok véleménye szerint a túlkorosok tagozatára járó tanulók közül sokan jobbra elutasítják a társadalmi normákat. (Ugyanakkor a gyermekvédelmi kategorizálások ellentmondásosságát jelzi, hogy közülük csak 27-et tartottak nyilván az iskolában veszélyeztetettként.) Húsz főt minősítettek a pedagógusok kiemelkedőnek a tanulmányi és a közösségi munkában. Esetükben a skálák átlagértéke 45 T-érték volt. A magas Den-érték (65) azt jelzi, hogy ezek a személyek ambíciózusak, énjerejük erős. Pszichostatistikai módszerrel tártuk fel a változók tulajdonságait, a közöttük levő kapcsolatok lényegét, s adtunk választ a hipotézisre.

Először alapstatisztikai számításokat (átlag, szórás, értékeloszlás) végeztünk, majd elvégeztük a két csoport (deviáns, nem deviáns) összehasonlítását. Az átlago-

1. grafikon

kat T , illetve d -próbával hasonlítottuk össze. A szórások összevetésére az F -próbát alkalmaztuk.

Eredmények

A számítások a várakozásnak megfelelően kimutatták, hogy a két minta nem azonos. Szemléletesen mutatja ezt a következő grafikon.

A grafikonon a skálaértékek láthatók. Az elvégzett kémtípus T -próba minden skálaértéknél a nem deviáns és a deviáns csoportok között 1% szinten szignifikáns. Ez azt jelenti, hogy a nem deviáns személyek skálaértékei egyértelműen eltérnek a deviáns személyek értékeitől. A skála 60 feletti T -értéke jelzi, hogy a személy értékrendje eltér a társadalom által elfogadottól; viselkedését meghatározó normarendszere hajlamosítja az antiszocialitásra. Kivételt a D -skála képez, amely fordított értékrendű.

A nem deviáns személyek skálaértékei a standard középérték mentén helyezkednek el. A deviáns személyek ettől látványosan és jól elkülöníthetően 10 T -értékel térnek el. A két csoport ilyen nagy eltérése egyértelműen azt mutatja, hogy a teszt képes a véletlenül kiválasztott vizsgálati személyek közül nagy pontossággal elkülöníteni azokat, akik hajlamosak a devianciára, az antiszocialitásra.

A grafikon enyhén kiugró tűskéi mutatják azokat a veszélyforrásokat, amelyek nagy valószínűséggel felelősek a deviancia kialakulásáért. Így a rossz társadalmi helyzet (SM), a szülők nevelői attitűdje (VO) az autoriter, tekintélyt hordozó személlyel való szembenállás (AI), az izolált helyzet (WD). Kiemelkedően elhatárolódik a Den -skála a deviáns személyeknél: a majdnem 20 értékponttal alacsonyabb szint a gyenge énerőt, a könnyen befolyásolhatóságot, csábulékonyságot mutatja. A gyenge énerővel rendelkező személy, ha akadályokat kell leküzdenie, akkor feladja a célt és passzivitásba vonul, depresszív reakciókat produkál. Sokszor azonban az akadály direkt áttörésére is vállalkozik, még olyankor is, ha az csak kritikátlan viselkedéssel, agresszióval valósítható meg. Önkontrollfunkciói tehát kialakulatlanok, énképe negatív, amit igyekszik mindenáron fenntartani.

Fejlett énerő esetén az egyén felméri az akadályt, célját fenntartva keresi a konfliktus megoldásának adekvát útját és eszközét. Ez a kompetenciakészítés azonban intellektuális erőfeszítést kíván, ezért a jelentős énerővel rendelkező személyek intelligenciaszintje általában magasabb.

A közösség és az egyén értékrendje

A tesztek értékelése után két osztály esetében értékanalízist is végeztünk. Míg a teszt felvételéhez sorsolással választottunk két osztályt a kerület iskoláiból, az értékrelelemzéshez ezek közül a tanulócsoporthok közül jelöltünk ki egy iskolából két olyan 5. osztályt, amelyek merőben eltérő tanulmányi és magatartási színvonalat képviselnek.

A pedagógusok elmondása szerint az egyik osztályban ($5.a$) öröm a tanítás, míg a másikban ($5.b$) a tanárok minden erőfeszítésére szükség van a tanórák megtartásához. Az $5.a$ osztályosok szülei rendszeresen nyomon követik gyermekük iskolai munkáját, míg a másik osztályba járók szülei általában az érdektelenség jellemző.

A teszteredmény utal arra is, hogy milyen értékek határozzák meg a vizsgált közösség normáit. A teszt az egyént nemcsak önmagában vizsgálja, hanem figyelembe veszi a csoportnyomást is, hiszen – mint azt számos szociálpszichológiai

vizsgálat bizonyítja – az ember cselekedeteit, ítéleteit befolyásolja társas környezete. Az ember bizonyos értelemben olyan, mint bármely más ember (általános normák), olyan, mint néhány ember (csoporthalmozott), és olyan, mint senki más (egyedi normák). Sokszor nehéz elhatárolni, hogy bizonyos viselkedésforma csoportnyomás vagy egyedi norma eredménye.

A két osztályban a teszt alapján határozottan elkülöníthetők azok a tanulók, akik tanáraik véleménye szerint is halmozottan veszélyeztetettek, a közösségbe nehezen illeszkednek be. Az 5.b osztályosok esetében a szülők nevelési attitűdjére a magas VO-érték alapján az autokrata vagy elhanyagoló nevelés jellemző. A 60 T feletti értékpontok azt mutatják, hogy a szülők szélsőséges érzelmi megnyilvánulásai a nevelésben nem segítik elő azt, hogy a gyermekekben kialakuljon a társadalmi normakövetés. Ebben az osztályban magas az aszocialitás (Ai) és a manifest agresszió (MA) szintje. A már deviáns magatartást tanúsítók értékei minden esetben meghaladják az aszociációs indexen a 60-as T-értéket.

Az 5.a osztályban csak egy tanulónál tapasztalható halmozottan magas érték. A többiek az 50 T-értékű normál övezetbe tartoznak. Egyes tanulóknál megjelenő magas Ai-index a tanár vagy a közösség elleni lázadást is jelezheti. Mélyebb pszichológiai, szociológiai vizsgálattal lehetne kimutatni, hogy ennek oka iskolai ártalom vagy az egyén gyenge alkalmazkodóképessége.

Az osztályfőnökök elmondása szerint a teszt segítette őket abban, hogy jobban megismerjék osztályukat. Az 5.b osztályfőnöke számára nyilvánvalóvá vált, hogy a szülők segítő közreműködése nélkül kell a gyermekek fejlesztő nevelését vállalnia. Nem könnyű feladat hárul rá, ha valódi közösség akarja ötvözni osztályát, ha kiegyensúlyozott személyiségű tanítványokat akar később útjukra bocsátani az iskolából. A fel nem oldott frusztrációk, az elaborációs készség hiánya megindíthat egy olyan devialódási folyamatot, amely még inkább a perifériára szorítja a gyermekeket. Az iskolának kell vállalnia azoknak a hátrányoknak a leküzdését, amelyek vagy egy ingerszegény családban érik a gyermeket a zárt kódú szülői kommunikációs rendszer révén, vagy ezzel ellentétben, a gyermek személyiségének adaptációs mechanizmusát károsító, érzelmi hatásokat nélkülöző feldolgozhatatlan ingerek okoznak pszichés károsodást és sodorják a normasértés felé. Ebben az esetben maga a periféria lesz a csoportalkotó közösség, amelynek normarendszerében megjelennek a deviáns jegyek. A deviáns csoportképződés klasszikus folyamatát, az értékel-telődásokat jelzi a teszt. Az izoláció az a skála, amely jelzi az iskolától, a családtól való eltávolodást, a másságot és annak olykor tudatos vállalását.

A teszt eredményeit összehasonlítva a tájékoztatóval, amit a pedagógusok adtak a tanulók magatartásáról, megállapítható, hogy a magas T-értékeket elért tanulók esetében már előzetesen is felmerült az iskolában vagy a családban inadaptációra utaló jel. A cseplő tanulók közül 263 fő ért el olyan pontértéket, amely azt jelzi, hogy a gyermek személyisége veszélyeztető hatásnak van kitéve, neheztelté válhat későbbi társadalmi beilleszkedése. Hogy pontosan milyen pszichés károsító tényezők, környezeti ártalmak állnak a háttérben, azt mélyrehatóbb pszichológiai vizsgálattal lehet megállapítani. A teszt csak azt jelzi, hogy a gyermek harmonikus személyiségfejlődése veszélyeztetett, megvan a lehetősége annak, hogy a még tüneteket nem mutató gyermek is deviáns karriert fusson be.

Megbeszélés

Az eredmények azt bizonyítják, hogy a teszt az előzetes várakozásnak megfelelően elkülöníti a deviáns és nem deviáns személyeket még abban a stádiumban is, amikor még nem manifesztálódtak a tünetek. Az iskolai gyermekvédelmi szakembereknek a teszt alkalmazásával lehetőségük nyílik arra, hogy a latensen meghúzódó mentálhigiénés problémákat időben feltárják, megfelelő szakvizsgálat segítségével konkretizálják a sérülést és célzott terápiával előzzék meg a súlyosabb tünetek kialakulását.

Javaslatok

A kiszűrt tanulók iskolai és otthoni körülményeit alaposan meg kell vizsgálni. Ebbe be kell vonni az osztályban tanító pedagógusokat, az iskolapszichológust vagy a nevelési tanácsadót. A teszt a személyiségproblémák iránt érzékeny, ezért, ha a skálák a normalitástól való eltérést jeleznek, a gyermeket tovább kell vizsgálni, hogy pontosan meg lehessen határozni a sérülés jellegét, mélységét.

Abban az esetben, ha a gyermek körülményei, személyiségállapota miatt feltétlenül szükséges szakintézmény bevonása – a kiskorúakról való állami gondoskodásról, valamint a szülő és a gyermek kapcsolattartásának szabályozásáról szóló 51/1986. (XI. 26.) Mt. sz. rendelet alapján –, a gyámhatóság kötelezheti a szülőt annak igénybevételeire.

Ha az iskola és a család együttesen sem képes eredményt elérni a súlyos beilleszkedési nehézségekkel jellemezhető, kifejezett deviáns jegyeket mutató tanuló ügyében, akkor be kell vonni a család gondozást ellátó gyermekvédelmi szervezet, szükség esetén a gyámhatóságot. Meg kell állapítani, hogy a család képes-e alapvető funkciójának ellátására, vagy a gyermeket ki kell emelni otthoni környezetéből.

A társadalmi normáktól élesen elhatárolódó, negatív értékrendű családok esetében szakmai testületnek kell megvizsgálni a lehetőségeket és megtalálnia azt a törvényes keretet, amelyben a gyermek fejlődése biztosítottá válik. Ilyen lehet például a csökkenő gyermeklétszám miatt felszabaduló tantermekben kialakítható bentlakásos hetes otthonok hálózata. Ennek a megoldásnak az lenne az előnye, hogy a gyermek nem szakad ki teljesen megszokott környezetéből, ugyanakkor biztosítottak számára a fejlődéséhez szükséges körülmények. Csupán végső esetben kell folyamodni a családból történő kiemeléshez, az állami nevelés elrendeléséhez. A környezet az, amely a devianciák kialakulásáért, a személyiségkárosodásokért leginkább felelős, ezért ha a család mint környezet nem változtatható meg, akkor más feltételeket kell a gyermeknek biztosítani a fejlődéshez. A prevenció lényege az, hogy a feltárás időben történjen, amikor még nem történt súlyos normaszegés, illetve a folyamat megállítható. A magas T-értékűek további pszichológiai vizsgálata számos, később már végletessé váló antiszociális problémát oldana meg. A nevelési tanácsadók egyik fontos feladata lehetne ennek a mentálhigiénés megelőző munkának az ellátása. A tanácsadók gyakorlata lényegében a már súlyos személyiségállapotban levő gyermekek nem kellően hatékony reszocializációjában merül ki.

Az iskolai gyermekvédelmi munkában nem fordítanak elegendő figyelmet a kevésbé feltűnően megjelenő mentálhigiénés, pszichológiai, pszichiátriai kórképek-re. A segítő pedagógia hatókörébe mindenekelőtt azok a gyermekek nem kerülnek

be, akik nem okoznak látványosan problémákat az iskolában, de sérült személyiségűek. Az agresszívek, a nagyhangú szembenállók okozzák a feltűnő problémákat, akikről nem lehet tanítani, ezért ők szerepelnek is a veszélyeztetett gyermekeket nyilvántartó kartonokon az iskolákban. Nagyobb figyelmet kellene fordítania az iskolának a személyiségsérülésük, részképeség-fejlődési zavarai miatt veszélyeztetett tanulókra is. Ebben jelentős segítséget ad a teszt, mivel kiszűri a pszichésen veszélyeztetett tanulókat is, például az autisztikus gyermekeket.

A családgondozás gyakorlatában azt a szemléletet kell teljes körben érvényre juttatni, amely szerint a segítő személy feladata nem a szülők problémájának átvállalása, hanem az, hogy a nehézségek önálló megoldásához adjon segítséget. A túlzott mértékű segítségnyújtás szociálisan függővé teszi a személyt, és így az képtelen lesz saját gondjait önállóan rendezni. Körükben állandósul, idővel pedig súlyosbodik is a deviancia. A túlszegtett családokban felnövekvő személyek a későbbiekben elégedetlenek lesznek, nagyobb mértékben szenvednek mentális betegségekben, fokozottabban alkoholizálnak, és bűncselekményt is nagyobb valószínűséggel követnek el.

A teszt szélesebb körű alkalmazásával lehetőség nyílik arra, hogy a gyermekvédelemben szemléletváltás következze be a gyermekek veszélyeztetettségének megítélésében. A szociálisan hátrányos helyzetben élő gyermekek mellett a gyermekvédelem hatókörébe kerülhetnek azok is, akikben megindult a devialódás folyamata, illetve azok, akiknek személyiségében olyan organikus eredetű pszichés elváltozások mutathatók ki, amelyek szakszerű kezelést igényelnek. A fejlesztő foglalkozások pedig akkor eredményesek igazán, ha azokat minél előbb megkezdik.

